

ارزیابی عملکرد بانک‌های خصوصی ایرانی در مقایسه با بانک‌های کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

* فرشاد هیبتي

** سيد محمد رضا سيد نوراني

*** سحر دادخواه

این مقاله با محاسبه شاخصهای عملکردی بانک‌ها در چهار گروه سودآوری، نقدشوندگی، کارآیی و سرمایه‌ای به بررسی و قیاس عملکرد بانک‌های خصوصی ایران و کشورهای عربی حوزه

* . دکتر فرشاد هیبتي؛ استادیار پژوهشکده امور اقتصادی.

E. mail: f_heybati@yahoo.com

** . دکتر سيد محمد سيد نوراني؛ دانشیار دانشکده اقتصاد- دانشگاه علامه طباطبائي.

E. mail: nourani-s@yahoo.com

*** . سحر دادخواه؛ کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی.

E. mail: sahardadkhah@yahoo.com

خلیج فارس^۱ پرداخته است. نتایج حاصل از بررسی شاخصهای عملکردی بانکها در چهار گروه مذکور نشان از عملکرد قابل قبول بانکهای خصوصی در سالهای آغازین فعالیت آنها دارد. چهار گروه شاخصهای ذکر شده، مبین زوایای مختلف عملکرد بانکها هستند بطوریکه شاخصهای سودآوری غالباً ساختار درآمدی و میزان سودآوری بانکها؛ شاخصهای نقدشوندگی توان پرداخت بانکها در قبال سپرده‌گذاران با توجه به سررسید داراییها و بدهیهای آنها؛ شاخصهای کارآیی هزینه‌های پرسنلی و غیره به نسبت درآمدهای بانک و شاخصهای سرمایه‌ای توان بازپرداختهای بانک را در مواقع وجود مشکلات داخلی و یا معضلات اقتصادی نشان می‌دهد.

کلید واژه‌ها:

ایران، بانک خصوصی، ارزشیابی، سودآوری، کشورهای خلیج فارس، شاخص نقدشوندگی، شاخص کارایی، شاخص سرمایه‌ای

^۱. کشورهای عربی حوزه خلیج فارس (GCC: Co-operation Council for the Arab States of the Gulf) شورای همکاری کشورهای عربی حوزه خلیج فارس که Gulf Co-operation Council نیز نامیده می‌شود در سال ۱۹۸۱ در راستای تقویت همکاریهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بین کشورها عربستان سعودی، بحرین، کویت، قطر، عمان و امارات متحده عربی تشکیل شد و مرکز اصلی آن در حال حاضر ریاض است.

مقدمه

مهمترین بعد ارزیابی شاخصهای عملکرد بانکها، کنترل فعالیت و کاهش ریسک عملکرد آنها است و عدم مهار ریسکها باعث ناپایداری و آسیب‌پذیری آنها می‌شود. بررسی بحران بانکهای خصوصی کشورهای آسیای شرقی در سال ۱۹۹۷ که موجب واگذاری آنها به بخش دولتی شد، نشان از آن دارد که مطالعه روند تغییر شاخصهای سرمایه‌ای، کارایی و نقدشوندگی می‌توانست علیرغم عملکرد سودآور آنها طی سالهای پیش از بحران، وقوع آن را پیش‌بینی کند.^۱ بر همین اساس بسیاری از صاحب‌نظران تلاش نموده‌اند تا شاخصهای عملکرد بانکها را مشخص کنند. «فورد» و «السون»^۲ شاخصهایی مانند میزان سود سپرده‌ها، نسبت تسهیلات اعطایی به کل سپرده‌ها، هزینه حقوق پرسنل، هزینه‌های عملیاتی، نسبت درآمد حاصل از تسهیلات به تسهیلات اعطایی و .. را به عنوان شاخصهای ارزیابی عملکرد بانکها مد نظر قرار داده‌اند. برخی دیگر نیز بهره‌وری بانکها را بر اساس اندازه و نوع داراییهای آنها^۳ و یا بر اساس عواملی همچون نوع مالکیت آنها به تفکیک بخش خصوصی، دولتی و خارجی^۴ مطالعه نموده‌اند. بر اساس مطالعات اخیر^۵ ارزیابی عملکرد بانکها با توجه به عواملی همچون حاشیه سود، بازدهی داراییها، کفایت سرمایه و سایر شاخصهایی که بر ثبات عملکردی و بقای بانک تأثیرگذار است، انجام می‌شود. فعالیت اصلی بانکها از دیرباز دریافت وجوه اشخاص حقیقی و حقوقی (سپرده‌گذاران) و اعطای تسهیلات و اعتبار از محل سپرده‌ها به کسانی بوده است که توانایی استفاده از آن وجوه را برای اهداف سودآور و یا مصارف ضروری و غیره داشته‌اند. تسهیلات‌گیرندگان باید بتوانند از این منابع برای تولید کالا و خدماتی که درآمد کافی برای بازپرداخت اصل وام و سود متعلقه ایجاد می‌نماید، استفاده کنند. بحث پیرامون چگونگی عملیات بانکها، ساختار درآمدی، ساختار ترانزنامه‌ای و چگونگی تجزیه و تحلیل آنها از مهمترین مباحث اقتصادی در هر کشور است. نکته‌ای که در بررسیهای بانکی از اهمیت

¹. Shahidur Rahman, Lian Hwa Tan, Ooi Lyn Hew, Yih San Tan, (2004).

². Ford and Olson, (1978).

³. Spathis, and Doumpos, (2002).

⁴. John P Bonin, Iftekhar Hasan and Paul Wachtel, (2004).

⁵. Chien Ho, and Song Zhu, (2004).

کلیدی برخوردار است. تفاوت ماهیت دارایی و بدهیهای آنها از حیث داشتن درآمد و هزینه «منتج از وجود سود بانکی (بهره)» و یا «مستقل از وجود سود بانکی (بهره)» است که عدم توجه به این نکته در تحلیلها، مانع نتیجه‌گیری مناسب خواهد شد. لازم به ذکر است نکته مزبور در تحلیلهای انجام شده داخلی در بانکها کمتر مورد توجه قرار گرفته و به نظر می‌رسد یکی از عمده‌ترین دلایلی که تحلیلگران بانکی، عملیات بانکداری را در ایران بسیار متفاوت از دیگر کشورها می‌دانند، نادیده انگاشتن همین نکات است.^۱ این مقاله با توجه به ماهیت سود بانکی به بیان و معرفی شاخصهای کلیدی ارزیابی عملکرد بانکها و محاسبه آنها برای بانک-های خصوصی ایرانی و عربی حوزه خلیج فارس و قیاس عملکرد آنها می‌پردازد.

نگاهی کلی به عملکرد نظام بانکی ایران^۲

روند خصوصی‌سازی بانکهای دولتی در جهان، بیشتر از دهه ۱۹۸۰ آغاز شده و امروزه در اغلب کشورهای توسعه یافته، بانکداری دولتی نقش کم‌رنگ‌تری نسبت به گذشته ایفا می‌کند. در کشور ما سابقه بانکداری خصوصی به پیش از انقلاب اسلامی برمی‌گردد ولی هیچگاه این بانکها در اقتصاد ما نقش کلیدی نداشته و حتی در آستانه انقلاب هم جمع داراییهای بانکهای خصوصی به کمتر از نیمی از کل داراییهای بانکهای کشور می‌رسید.^۳ پس از انقلاب، تمامی بانکهای خصوصی کشور دولتی شد و تا سال ۱۳۸۰ هیچگونه بانک خصوصی در ایران وجود نداشت. در ۱۳۷۹/۱/۲۱ به دنبال بررسیهای مسئولان وقت، قانون اجازه تأسیس بانکهای خصوصی تصویب شد. با گذشت بیش از پنج سال از آغاز فعالیت بانکهای خصوصی در ایران و توفیق آنها در جلب و جذب مشتریان و پویایی نظام بانکی کشور، همواره این بانکها با چالشهای فراوانی روبرو بوده و نظریه‌های متفاوتی درباره حضور

^۱ مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، «طرح منطقی کردن نرخ سود تسهیلات بانکی، (مجموعه مقالات)»، مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۴.

^۲ از جمع شش بانک خصوصی ایرانی موجود، چهار بانک اقتصاد نوین، کارآفرین، پارسیان و سامان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و از آنجا که بانکهای سرمایه و پاسارگاد در دوره مورد بررسی فعال نبوده‌اند، این دو بانک موضوع این تحقیق نیستند.

^۳ پرویز عقیلی کرمانی، «تجربه بانکداری خصوصی در ایران»، *مجله حسابدار*، سال بیستم، شماره ۱۵۹، تیرماه ۱۳۸۳.

و تأثیر عملکرد آنها بر اقتصاد کشور مطرح است. نگاهی کلی به وضعیت تجمیعی بانک‌های دولتی و خصوصی ایرانی اندازه کوچک بانک‌های خصوصی در قیاس با بانک‌های دولتی را تأیید می‌کند؛ ولی به جرأت می‌توان گفت بانک‌های خصوصی در چند سال آغازین فعالیت خود با ایجاد فضایی رقابتی، بکارگیری ابزارهای مالی مناسب و کاهش بوروکراسی در سیستم عملیاتی خود، تأثیری فراتر از اندازه‌شان بر نظام بانکی کشور داشته‌اند.

جدول ۱. درآمد و هزینه بانک‌های خصوصی و دولتی ایران (ارقام به میلیارد ریال)

۱۳۸۳		۱۳۸۲		شرح
خصوصی	دولتی	خصوصی	دولتی	
۶۷۷۰	۷۲۷۶۶	۲۰۴۹	۶۵۱۱۵	درآمد
۴۷۶۶	۶۵۳۹۵	۱۴۸۱	۵۷۷۹۳	هزینه
۲۰۰۴	۷۳۷۱	۵۶۸	۷۳۲۲	سود قبل از کسر مالیات
۷۰	۹۰	۷۲	۸۹	درصد هزینه به درآمد

ماخذ: محاسبات محقق بر مبنای صورت‌های مالی بانک‌ها.

همانطور که در جدول شماره (۱) مشاهده می‌شود، بانک‌های دولتی در سال ۱۳۸۲ با داشتن درآمدی حدود سی و دو برابر بانک‌های خصوصی سودی معادل سیزده برابر آنها و در سال ۱۳۸۳ با داشتن درآمدی حدود یازده برابر بانک‌های خصوصی سودی حدود چهار برابر آنها کسب کرده‌اند.

جامعه آماری و شاخصهای مورد بررسی

در این تحقیق سیزده شاخص در ۴۹ بانک (به شرح جدول الف پیوست)، در برگیرنده چهار بانک خصوصی ایرانی و ۴۵ بانک عربی (کلیه بانک‌های کشورهای عربی حوزه خلیج فارس که سهام آنها در بورس کشور خود معامله می‌شوند)، در دوره زمانی سه ساله از ابتدای

سال ۱۳۸۰، زمان آغاز فعالیت بانک‌های خصوصی ایرانی تا ابتدای سال ۱۳۸۴، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته‌اند.

شاخصهای مورد مطالعه تحقیق

• شاخصهای سودآوری بانک^۱

- بازده میانگین حقوق صاحبان سهام^۲
- بازده میانگین داراییها^۳
- درآمدهای غیرمنتج از وجود سود بانکی (بهره) به جمع درآمدهای عملیاتی^۴
- درآمد داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره) به متوسط این داراییها^۵
- هزینه بدهیهای حامل سود بانکی (بهره) به متوسط این بدهیها^۶
- حاشیه سود خالص^۷

• شاخصهای نقدشوندگی بانک^۸

- تسهیلات اعطایی به جمع داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره)^۹
- تسهیلات اعطایی به سپرده‌های مشتریان^{۱۰}
- سپرده‌های مشتریان به حقوق صاحبان سهام^{۱۱}

1. Profitability Ratios

2. ROAE (Return on Average Equity)

3. ROAA (Return on Average Assets)

4. Non Interest Income/ Operating Income

5. Interest Income / Avg Int earning assets

6. Interest Exp / Avg Int bearing liabilities

7. Net Interest Margin

8. Liquidity Ratios

9. Loans to Interest Earning Assets

10. Loans to Customer Deposits

11. Customers Deposits to Equity

• شاخصهای کارایی بانک^۱

- هزینه‌ها به درآمدهای عملیاتی^۲
- هزینه‌های پرسنلی به درآمدهای عملیاتی^۳

• شاخصهای سرمایه‌ای بانک^۴

- حقوق صاحبان سهام به کل داراییها^۵
- حقوق صاحبان سهام به ناخالص وامها^۶

بطور کلی سیزده شاخص ذکر شده، مجموعه مناسبی از شاخصهای محاسبه شونده در رابطه با عملکرد بانکها هستند.

محاسبه و تحلیل شاخصها

از آنجا که ارائه توضیحات مربوط به تمامی سیزده شاخص ذکر شده بخاطر حجم بالای اطلاعات در این مقاله امکانپذیر نیست؛ لذا این مقاله به دلیل قابلیت بهتر شاخصهای سودآوری در تبیین مسایل مرتبط با نظام بانکی کشور از جمله نرخ سود تسهیلات و سپرده‌ها، بررسیهای انجام شده درباره شاخصهای سودآوری را به طور کامل نشان داده ولی در دیگر شاخصها تنها به ذکر نتایج مطالعات بسنده کرده است. بر همین اساس ابتدا توضیحات مربوط به شاخصهای سودآوری ارائه شده و در ادامه با انجام آزمونهای آماری به بررسی تفاوتها پرداخت می‌شود.

1. Efficiency Ratios
2. Cost to Operating Income
3. Staff Expenses / Operating Income
4. Credit Quality Ratios
5. Equity to Total Assets
6. Equity to Gross Loans

شاخصهای سودآوری

- بازده میانگین حقوق صاحبان سهام

بازده میانگین حقوق صاحبان سهام از مهمترین نسبتهای سودآوری بوده و نشان‌دهنده چگونگی افزایش ثروت صاحبان سهام بانک است. این شاخص از تقسیم سود بانک بر جمع حقوق صاحبان سهام آن، به دست می‌آید. شاخص مزبور در ارزیابی مدیریت بانک نقش مهمی را ایفا می‌کند. جدول شماره (۲) بازده میانگین حقوق صاحبان سهام را به تفکیک سالهای مورد مطالعه در کشورهای مورد بررسی نشان می‌دهد.

جدول ۲. شاخص بازده میانگین حقوق صاحبان سهام - درصد^۱

۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	
۲۶,۳۹	۲۱,۳۳	۱۹,۴۱	عربستان سعودی
۲۰,۳۷	۲۱,۵۶	۲۰,۳	قطر
۱۳,۴۳	۱۴,۴۲	۱۵,۳۲	عمان
۲۰,۰۹	۱۷,۶۶	۱۵,۴۱	کویت
۱۳,۶۱	۱۱,۸۵	۱۰,۶۱	بحرین
۱۸,۸۶	۱۴,۸	۱۳,۹۵	امارات متحده عربی
۶۲,۰۴	۴۷,۶	۲۸,۷	میانگین بانکهای ایرانی
۱۸,۰۸	۱۶,۹	۱۵,۸	میانگین بانکهای کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

ماخذ: محاسبات بر مبنای صورتهای مالی بانکها.^۲

^۱ اطلاعات مربوط به سال ۱۳۸۱ شمسی بانکهای ایرانی در سال ۲۰۰۲ میلادی، سال ۱۳۸۲ شمسی در سال ۲۰۰۳ میلادی و سال ۱۳۸۳ شمسی در سال ۲۰۰۴ میلادی ذکر شده است.

^۲ <http://www.gulfbase.com/interface/CompanyProfile>

همانطور که از جدول شماره (۲) ملاحظه می‌شود این شاخص در ایران با متوسط ۶۲,۴٪ در سال ۱۳۸۳ بیشتر از کشورهای عربی بوده است.

- بازده میانگین داراییها

بازدهی میانگین داراییها، به حاصل تقسیم سود خالص بانک به میزان متوسط جمع داراییهای آن گفته می‌شود. این نسبت نیز از مهمترین نسبتهای سودآوری بوده و نشانگر میزان سودآوری بانکها با توجه به ارزش داراییهای آنان است. هر چه ترکیب داراییهای بانکها متنوع‌تر باشد، ریسک آنها پایین‌تر خواهد بود. این نسبت به ساختار داراییهای بانکها از لحاظ درآمدزا و غیر درآمدزا بودن آنها توجهی نداشته و داراییهای بانک را به صورت تجمیعی مد نظر قرار می‌دهد.

جدول ۳. شاخص بازده میانگین داراییها- درصد

۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	
۲,۷	۲,۲	۲,۰۴	عربستان سعودی
۲,۹۱	۲,۵۶	۲,۰۳۹	قطر
۲,۰۶	۲,۴۶	۲,۶۴	عمان
۲,۴	۲,۰۲	۱,۷۸	کویت
۱,۷۱	۱,۶	۱,۴۵	بحرین
۲,۵۲	۲,۱۲	۱,۹۶	امارات متحده عربی
۴,۹	۴,۹	۶,۸	میانگین بانکهای ایرانی
۲,۴	۲,۲	۲	میانگین بانکهای کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

ماخذ: همانند جدول پیشین.

بر اساس جدول (۳)، بازده دارایی بانکهای خصوصی ایرانی روندی نزولی داشته که کاهش نرخ سود تسهیلات اعطایی و افزایش میزان داراییهای آنها می‌تواند از دلایل آن باشد. مطالبات معوق از مهمترین عواملی است که بر کیفیت دارایی بانکها تأثیرگذار بوده و افزایش آن، حجم دارایی را به طور صوری افزایش می‌دهد که این امر اثرات نامطلوبی بر بازده دارایی دارد. بارزترین دلایلی که باعث افزایش مطالبات معوق می‌شود، اعطای وامهای دستوری است.

توجه دقیق‌تر به مدیریت ریسک، تمرکز بانک‌ها به صنایع و بخشهای کم ریسک‌تر، موجب بهبود کیفیت دارایی بانک‌ها می‌شود.

جدول ۴. کیفیت داراییها (۲۰۰۴ میلادی - ۱۳۸۳ شمسی)^۱ - درصد

ایران	امارات متحده عربی	بحرین	کویت	عمان	قطر	عربستان صعودی	
۸,۷۶	۲,۷	۷	۴,۵	۱۴,۷	۳	۲,۲	مطالبات سررسید گذشته و معوق به کل تسهیلات اعطایی
۲,۱۵	۱,۷۹	۳,۸۰	۲,۵۵	۱۲,۱۲	۲,۶۲	۱,۱۸	مطالبات سررسید گذشته و معوق به کل داراییها

ماخذ: همانند جدول پیشین

همانطور که از جدول شماره (۴) مشاهده می‌شود، به جز کشور عمان، کیفیت دارایی در کشورهای مورد مطالعه از وضعیت مطلوبی برخوردار بوده و ایران از نظر کیفیت دارایی سیستم بانکی در بین کشورهای مورد بررسی در رتبه سوم قرار دارد.

- درآمدهای غیرمنتج از وجود سودبانکی (بهره) به جمع درآمدهای عملیاتی
در سالهای اخیر در پی پیشرفت و حرفه‌ای‌تر شدن عملیات بانکی و افزایش رقابت بین بانک‌ها، شاهد کاهش سهم درآمد حاصل از اعطای تسهیلات و وام از درآمدهای بانکی بوده و در بانک‌های پیشرفته دنیا نیز تمرکز از درآمدهای منتج از وجود سود بانکی (بهره)، به درآمدهای غیر منتج از وجود سود بانکی (بهره) معطوف شده است. بانک‌ها با تأکید بر درآمدهای کارمزدی و متفرقه از حاشیه سود بالاتری برخوردار می‌شوند. درآمدهای کارمزدی و متفرقه، داراییهای بانک را کمتر درگیر می‌سازند و هزینه پایین‌تری برای بانک‌ها دارند و بدون افزایش حجم ترازنامه به درآمدهای بانک می‌افزایند. از سوی دیگر خدمات کارمزدی

^۱ به دلیل عدم افشای مطالبات سررسید گذشته و معوق توسط بانک اقتصاد نوین که در بند شماره ۳۷ گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی، همراه با صورتهای مالی سال منتهی به ۲۹ اسفند ۱۳۸۴ (صفحه ۳۴) به آن اشاره شده است، در محاسبه این نسبت، تنها بانک‌های کارآفرین، پارسیان و سامان مد نظر قرار گرفته‌اند.

اغلب کاربر و مهارت طلب هستند و بنابراین باعث افزایش هزینه‌های عملیاتی می‌شوند. از این رو برای بانکی که درآمد کارمزدی بالاتر از میزان متوسط دارد، طبیعی است که هزینه‌های کارکنان به همین نسبت بیش از حد متوسط باشد. بررسی علل اهمیت درآمدهای مستقل از سود بانکی (بهره‌ای) و تمرکز بانک‌ها بر درآمدهای مستقل از سود بانکی (بهره‌ای) و ساختار درآمدی بانک‌ها، مطمئناً نتایج مثبتی به همراه خواهد داشت؛ بخصوص در شرایط کنونی که بحث نرخ سود تسهیلات بانکی و نرخ پرداختی به سپرده‌های سپرده‌گذاران (مهمترین منبع تأمین مالی بانکی) مطرح است.

جدول ۵. شاخص نسبت درآمدهای غیر منتج از وجود سود بانکی (بهره)

به جمع درآمدهای عملیاتی - درصد

۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	
۳۹,۱	۳۲,۷۸	۲۴,۶۹	عربستان سعودی
۳۵,۳۷	۳۴,۲۴	۳۱,۵	قطر
۲۵,۵۸	۲۲,۲۳	۲۹,۸۲	عمان
۴۱,۸۸	۴۷,۲۵	۴۱,۴۴	کویت
۴۰,۹۸	۴۴,۳	۴۰,۷۳	بحرین
۳۶,۳۷	۳۳,۹۳	۳۲,۹۸	امارات متحده عربی
۴۱,۳	۴۳,۲	۲۱,۹	میانگین بانک‌های ایرانی
۳۶,۵	۳۵,۸	۳۳,۵	میانگین بانک‌های کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

ماخذ: همانند جدول پیشین

همانطور که ملاحظه می‌شود، ساختار درآمدی بانک‌های ایرانی بیش از بانک‌های عربی بر درآمدهای مستقل از سود بانکی (بهره‌ای) متمرکز است. تمرکز زیاد بر درآمدهای وابسته به سود بانکی (بهره‌ای) علاوه بر اینکه ریسک بانک‌ها را افزایش می‌دهد حاکی از عدم فعالیت بانکی در زمینه‌های مختلف و عدم توجه بانک به ارائه خدمات تخصصی بانکی است. در مطالعه این شاخص نباید روند افزایشی آن را در بانک‌های ایرانی از نظر دور داشت،

بطوریکه این نسبت در سال ۱۳۸۳ حدود دویست درصد نسبت سال ۱۳۸۱ رشد داشته است. پیش‌بینی می‌شود با توجه سیاستهای دولت درباره کاهش نرخ سود تسهیلات اعطایی، ساختار درآمدی بانک‌های ایرانی بیش از پیش به سمت درآمدهای مستقل از سود بانکی (بهره‌ای) سوق داده شود.

- درآمد داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره) به متوسط این

داراییها

این نسبت حاصل تقسیم درآمد داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره) به متوسط این داراییها است. داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره) به آن دسته از داراییها گفته می‌شود که درآمد آنها در نتیجه وجود سود بانکی (بهره) باشد. تسهیلات اعطایی، مطالبات بانک‌ها از دیگر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، سرمایه‌گذاری در اوراق مشارکت و یا دیگر داراییهایی که درآمد وابسته به سود بانکی (بهره‌ای) دارند، داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره) محسوب می‌شوند. در ایران مهمترین عامل مؤثر بر این نسبت، نرخ سود تسهیلات اعطایی است، چرا که تسهیلات اعطایی در سالهای مورد بررسی بیشترین سهم را از داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره) داشته‌اند.

جدول ۶. شاخص نسبت درآمد داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره)

به جمع متوسط این داراییها - درصد

۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	
۴,۶۳	۴,۶۹	۵,۰۴	عربستان سعودی
۴,۷۳	۴,۵۵	۵,۶	قطر
۶,۲۳	۶,۵۸	۷,۲۷	عمان
۴,۸۶	۴,۳۲	۵	کویت
۳,۵۸	۳,۵۵	۴,۱۳	بحرین
۴,۰۴۶	۴,۰۱	۴,۲۳	امارات متحده عربی
۱۷,۶	۱۶,۸	۱۷,۷	میانگین بانک‌های ایرانی
۴,۷	۴,۶	۵,۲	میانگین بانک‌های کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

ماخذ: همانند جدول پیشین.

همانطور که ملاحظه می‌شود درآمد بانک‌های ایرانی از محل داراییهای درآمدزای منتج از وجود سود بانکی (بهره) نسبت به بانک‌های عربی بیشتر بوده که عمده‌ترین دلیل آن نرخ بالای سود تسهیلات اعطایی در این بانک‌ها است.

- هزینه بدهیهای حامل سود بانکی (بدهیهای مشارکتی) به متوسط این

بدهیها

نسبت هزینه بدهیهای حامل سود بانکی (بهره) به متوسط آن نشان‌دهنده هزینه‌های تأمین مالی بانک است. هرچه این نسبت پایین‌تر باشد، بیانگر دسترسی بیشتر بانک‌ها به منابع ارزان قیمت است. به دلیل اینکه سپرده‌های بانکی مهمترین منبع تأمین مالی آنها هستند عامل مؤثر بر این نسبت، نرخ سود پرداختی به سپرده‌های بانکی است و از آنجا که در ایران نرخ سود پرداختی به سپرده‌ها بالا است، میزان این شاخص بسیار بالاتر از میزان آن در سایر کشورهای عربی است. از آنجا که تخمین این نسبت در حالت استاندارد، تنها بدهیهای حامل سود بانکی (بهره) را مد نظر قرار می‌دهد، سپرده‌هایی که سود به آن تعلق نمی‌گیرد، از قبیل سپرده‌های دیداری و یا قرض‌الحسنه در محاسبه این نسبت در نظر گرفته نمی‌شوند. ولی به دلیل حجم پایین اینگونه سپرده‌ها در بانک‌های خصوصی ایرانی و عدم ارائه اطلاعات ترازنامه‌ای بانک‌های عربی به تفکیک نوع سپرده‌ها، در این تحقیق میزان کل سپرده‌ها مد نظر قرار گرفته است.^۱ در یک اقتصاد مبتنی بر بازار، نرخ سود پرداختی به سپرده‌ها و نرخ سود تسهیلات اعطایی با اندکی تفاوت در حدود نرخ تورم است.

^۱ با در نظر نگرفتن سپرده‌هایی که سود به آنها تعلق نمی‌گیرد، نسبت هزینه‌های بدهیهای حامل سود بانکی (بهره) به متوسط بدهیها در بانک‌های خصوصی ایرانی در سال ۱۳۸۳، ۱۶٫۸۸٪، در سال ۱۳۸۲، ۱۶٫۴۴٪ و در سال ۱۳۸۱، ۱۴٫۷۶٪ بوده است.

جدول ۷. شاخص نسبت هزینه بدهیهای حامل سود بانکی (بهره)

به جمع متوسط این بدهیها - درصد

۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	
۱,۱۷	۱,۲۱	۱,۶۱	عربستان سعودی
۱,۷	۱,۶۸	۲,۴	قطر
۲,۲	۲,۴۳	۲,۹۷	عمان
۲,۲۷	۲,۱۷	۲,۸۵	کویت
۱,۵۲	۱,۵	۲,۰۸	بحرین
۱,۶۶	۱,۳۸	۱,۷۳	امارات متحده عربی
۱۴,۴	۱۳,۴	۱۰,۶	میانگین بانکهای ایرانی
۱,۸	۱,۷	۲,۳	میانگین بانکهای کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

ماخذ: همانند جدول پیشین.

شایان ذکر است که در دسترس نبودن اطلاعات بانکهای ایرانی به صورت ماهانه طی سال، از محدودیتهای این تحقیق به شمار می آید. بنابراین در محاسبه این نسبت، کل سود پرداختی به سپردهها، به متوسط سپردهها (که حاصل متوسط میزان سپردهها در اول و آخر سال است) تقسیم می شود. در بانکهایی که روند افزایش سپرده در اواخر سال سریع تر بوده است، این نسبت کوچکتر از مقدار واقعی آن محاسبه می شود.

- حاشیه سود خالص

حاشیه سود بطور کلی به صورت حاصل تقسیم سود به فروش بیان می شود. در بانکداری این نسبت به صورت حاصل تقسیم سود خالص بانک به جمع داراییهای درآمدزای آن بیان می شود. بالا بودن این نسبت لزوماً دلیل بر استفاده سودآور بانکها از داراییهای درآمدزای آنان نمی باشد چرا که ممکن است بانک از داراییهای خود سود مناسبی کسب نکرده باشد ولی در فعالیتهای کارمزدی و غیره به صورت مناسب عمل کرده و سود بالایی

کسب کرده باشد، بنابراین بالا بودن این نسبت بیانگر سودآوری بیشتر بانک با توجه به ارزش داراییهای درآمدزای آن است.

جدول ۸. حاشیه سود - درصد

۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	
۲,۸	۲,۲۸	۲,۱۶	عربستان سعودی
۳,۲	۳,۵۵	۳,۶	قطر
۴,۹	۵,۰۵	۵,۵۴	عمان
۲,۶۶	۲,۲۴	۲,۲۹	کویت
۲,۲۷	۲,۱۸	۲,۲	بحرین
۲,۹۶	۲,۸	۲,۸۱	امارات متحده عربی
۵,۳	۵,۳	۷,۴	میانگین بانکهای ایرانی
۳,۱	۳	۳,۱	میانگین بانکهای کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

ماخذ: همانند جدول پیشین.

طبق جدول (۸) حاشیه سود بانکهای ایرانی از میانگین بانکهای عربی بالاتر است. این نسبت از شاخصهایی است که با تورم رابطه مستقیم دارد؛ بدین معنی که در کشوری که نرخ تورم بالاتر است سرمایه‌گذاران، نرخ بازده مورد نیاز بالاتری از سرمایه‌گذارهای خود انتظار داشته و در نتیجه برای عملکرد بانکها حاشیه سود بالاتری انتظار می‌رود. ذکر نرخ تورم در کشورهای مورد مطالعه امکان تحلیل بهتری از شاخصهای عملکردی بانکها بخصوص حاشیه سود را فراهم می‌سازد.

جدول ۹. نرخ تورم - درصد

۲۰۰۴	۲۰۰۳	۲۰۰۲	
۱۰,۸۲	۵,۷	۲,۸۹	عربستان سعودی
۹,۰۵	۴۰,۹۵	-۰,۰۲	عمان
۱۲,۳۱	۴,۸۱	۳	کویت
۷,۷۲	۷,۱	۱,۲۲	بحرین
۸,۵۲	۶,۱	۳,۵۵	امارات متحده عربی
۱۷,۴۸	۱۶,۰۸	۲۸,۷۵	میانگین بانک‌های ایرانی
۹,۶۹	۵,۷۳	۲,۱۸	میانگین بانک‌های کشورهای عربی حوزه خلیج فارس

ماخذ: سایت بانک جهانی، <http://devdata.worldbank.org>.

همانطور که جدول شماره (۹) نشان می‌دهد، نرخ تورم ایران در سال ۱۳۸۳، حدود ۸٪ از میانگین کشورهای عربی حوزه خلیج فارس بیشتر بوده است. در نتیجه سرمایه‌گذاران ایرانی انتظار کسب حاشیه سودی بیشتر از سرمایه‌گذاران عربی دارند. از نتایج مهم بررسی شاخصهای سودآوری بانک‌ها می‌توان به بالا بودن هزینه‌های تأمین مالی و درآمدی بانک‌های ایرانی، نسبت به بانک‌های عربی اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

نهادهای مالی از دیر باز نقش به‌سزایی در توسعه و رشد اقتصادی کشورها داشته و بانک‌ها به‌عنوان یکی از مهمترین نهادهای مالی، نقش پررنگ‌تری نسبت به سایر نهادها در امر توسعه داشته‌اند. عواملی نظیر جهانی شدن، مقررات‌زدایی، حضور جدی‌تر بانک‌های اسلامی و تخصصی، حرکت به سمت سودآوری بیشتر و پیشرفتهای فن‌آوری، به همگرایی و فزونی رقابت میان نهادهای مالی رهنمون شده است. در دهه‌های اخیر اغلب کشورها به تجدید ساختار نظام بانکی خود پرداخته و روند خصوصی‌سازی بانک‌ها شتاب بیشتری گرفته

۱. از آنجا که در رابطه با محاسبه نرخ تورم نظرات و راهکارهای متفاوتی وجود دارد، به منظور همگونی اطلاعات نرخ تورم تمامی کشورها از سایت بانک جهانی استخراج شده و به دلیل عدم وجود اطلاعات نرخ تورم کشور قطر در سایت بانک جهانی، نرخ تورم این کشور در جدول شماره (۹) ذکر نشده است.

است. در ایران نیز همسو با اقتصاد جهانی و ضرورت پاسخگویی به احتیاجات متنوع اقتصاد در حال توسعه کشور، مجوز فعالیت بانک‌های خصوصی در فروردین ماه سال ۱۳۷۹ صادر شد و با گذشت حدود پنج سال از آغاز فعالیت بانک‌های خصوصی ایرانی، به نظر می‌رسید ارزیابی عملکرد آنها لازم است.

این مقاله با بکارگیری سیزده شاخص کلیدی ارزیابی عملکرد بانک‌ها، در چهار گروه سودآوری، نقدشوندگی، کارآیی و سرمایه‌ای و با تأکید بر تحلیلهای آماری و مقایسه تطبیقی، به بررسی عملکرد بانک‌های خصوصی پرداخته است. از آنجا که بررسی بانک‌های داخلی به تنهایی نمی‌توانست روشنگر نقاط قوت و ضعف عملکردی آنها باشد، جهت تبیین و درک وسیعتر ابعاد موضوع و به واسطه تشابهات نظام مالی ایران با کشورهای عربی حوزه خلیج فارس (نظام مبتنی بر شریعت اسلام)، فعالیت بانک‌های کشورهای عربی حوزه خلیج فارس در کنار بانک‌های خصوصی ایرانی مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایج این بررسی مؤکد آن است که بانک‌های خصوصی در سالهای آغازین فعالیت خود عملکرد قابل قبولی داشته‌اند. باید توجه داشت که گسترش عملیات بانک‌های خصوصی منوط به تأمین خواسته‌های پس‌اندازکنندگان و سرمایه‌گذاران است که آن هم از طریق ارتقای مستمر عملکرد، میسر است. لذا دستیابی به این امر مستلزم عملکرد کارآمد مدیران، توأمان با اتخاذ تدابیر ویژه توسط سیاست‌گذاران اقتصادی کشور، بخصوص تدوین راهکارهای توسعه فعالیت و کاهش مخاطرات عملیاتی آنها است. این مهم در شرایط فعلی که ابلاغیه مقام معظم رهبری در خصوص اصل ۴۴ مؤکد واگذاری سهام گروهی از بانک‌های دولتی به بخش خصوصی است، قابلیت تعمق بیشتری دارد. نظر به اینکه اجرای این ابلاغیه در نظام مالی به تحول عظیمی در بنیانهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه منجر خواهد شد، توجه خاص به عملکرد بانک‌های خصوصی و رفع تنگناهای عملیاتی و تسهیل فرآیند توسعه آنان، خصوصی‌سازی موفق و کارآمد بانک‌های دولتی و حضور گسترده‌تر بخش خصوصی در صنعت بانکداری کشور را موجب می‌گردد.

پی‌نوشتها:

۱. ساسان‌گهر، پرویز. «گزارش عملکرد نظام بانکی کشور در سال ۱۳۸۲». مؤسسه عالی بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۸۳).
۲. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «طرح منطقی کردن نرخ سود تسهیلات بانکی (مجموعه مقالات)». مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۸۴).
۳. آذر، عادل و مومنی، منصور. *آمار و کاربرد آن در مدیریت*. تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۵.
۴. مؤسسه عالی بانکداری ایران. «مجموعه مقالات چهاردهمین همایش بانکداری اسلامی، اصلاح ساختار مالی و نظارتی در بانکداری اسلامی»، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۸۲).

5. A. Michael Andrews. "State-Owned Banks, Stability, Privatization, and Growth: Practical Policy Decisions in a World Without Empirical Proof"., *IMF Working Paper*, No. 05/10, (January 2005).

6. Canhoto, Ana & Dermine, Jean. "A Note on Banking Efficiency in Portugal, New vs. Old Banks"., *Journal of Banking & Finance, Elsevier*, Vol. 27(11), (November 2003).

7. Dermine, Jean. "Comment on the Paper by Niklaus Blattner, Capital Adequacy Regulation"., *Swiss Journal of Economics and Statistics (SJES), Swiss Society of Economics and Statistics (SSES)*, Vol. 132(IV), (December 1996).

8. Dermine, Jean. "Deposit Rates, Credit Rates and Bank Capital: The Klein-Monti Model Revisited"., *Journal of Banking & Finance, Elsevier*, Vol. 10(1), (March 1986).

9. Dermine, Jean. & de Carvalho, C. Neto. "Bank Loan Losses-Given-Default: A Case Study"., *Journal of Banking & Finance, Elsevier*, Vol. 30(4), (April 2006).

10. Milind Sathye. "Privatization, Performance, and Efficiency: A Study of Indian Banks"., *World Banks Conference on Bank Privatization*; (October 2003).

8. Saunders, A., and Schumacher, L. "The Determinants of Bank Interest Rate Margins: an International Study"., *Journal of International Money and Finance*, No.19, (2000).